

საბანკო სექტორის რეგულირების ახალი პრინციპები

New Principles of Banking Sector Regulation

ნინო სამჭკუაშვილი - ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი,
საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტის (სეუ)
ნიკოლოზ დარჩიაშვილი- ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი

Nino Samchkuashvili, Doctor of Economics,
Associate Professor of Georgian National University
Nikoloz Darchiashvili, Doctor of Business administration

Abstract

In the framework of the Financial System Reform, a number of international and national measures have been adopted and implemented worldwide. These measures were to develop and gradually introduce Basel III. At the level of countries, the EU, the United States and Great Britain have revealed the trend of establishing new regulatory bodies. The main task of which was supervision, systemic risk assessment and management. In addition, in all the considered countries, the issue of the rights of depositors was established. In addition, international and national levels are undertaken to discuss measures to increase the sustainability of the financial system. The Basel Committee, in the framework of the Financial System Reform in the US, has been offered additional requirements for systemically important financial institutions worldwide.

Keywords: banking sector, regulation, Basel III.

საერთაშორისო დონეზე საბანკო კაპიტალის შეფასების მეთოდოლოგიაზე პირველი მსჯელობები დაიწყო 1980 წელს, როდესაც ჯერ კიდევ არ არსებობდა ერთიანი ნორმატიული მოთხოვნები ბანკების საკუთარი კაპიტალის მიმართ. წინა საუკუნის 80-ანი წლების ბოლოს ბანკების კაპიტალი საიმედოობისა და მათი წყაროების მდგრადობის მიხედვით დაყვეს ორ ჯგუფად: 1-ლი და 2-ე დონის კაპიტალად. მარეგულირებლები სხვადასხვა ქვეყანაში კაპიტალის ამ ორი ჯგუფისათვის ადგენდნენ კაპიტალის საკმარისობის სხვადასხვა ნორმატივებს. 1988 წელს საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკთან არსებულმა ბაზელის საბანკო ზედამხედველობის კომიტეტმა შეიმუშავა კაპიტალის საკმარისობის საერთო კრიტერიუმები, რომელმაც მიიღო სახელწოდება “ბაზელ I”. ისინი იყვნენ აქტუალურები სხვადასხვა ფინანსური შუამავლებისათვის, მათი კუთვნილების ქვეყნის მიუხედავად, დიდწილად საერთაშორისო კომერციული ბანკებისათვის. ყოველ ქვეყანას შეეძლო დაედგინა თავისი ნაციონალური ნორმატივები, ასევე მიერთებოდა აღნიშნულ შეთანხმებას.

ბაზელ I-ის რეკომენდაციის ჩარჩოებში იყო მიღებული ბანკის აქტივებთან კაპიტალის თანაფარდობის შემდეგი პრინციპები:

1. ბანკის ფინანსური მდგრადობა განისაზღვრება საკრედიტო რისკის დაფარვისათვის მისი კაპიტალის საკმარისობით. თავის მხრივ, ბანკის კაპიტალის საკმარისობის მინიმალური მოცულობა, რომელსაც უწოდებენ მარეგულირებელ კაპიტალს, დგინდება 8%-ის ფარგლებში აქტივებისა და ბალანსის გარე სტატიების ჯამის მიხედვით, რისკის გათვალისწინებით. იგი გაიანგარიშება, როგორც საკუთარი კაპიტალის თანაფარდობა რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივების ჯამურ მოცულობასთან;
2. საკრედიტო რისკის მოცულობა განისაზღვრება აქტივების მოცულობის ნამრავლით შეწონილი რისკის კოეფიციენტზე. ამისათვის აქტივები რისკის ხარისხის მიხედვით იყოფა 4 ჯგუფად, რომელთათვისაც მიღებულია შეწონილი კოეფიციენტების შემდეგი მნიშვნელობები : 0, 20, 50 და 100, რაც მეტია რისკი მით მეტია კოეფიციენტი;
3. კაპიტალის სრული მოცულობა, რომელიც მოწმდება საკმარისობაზე, შედგება 2 დონისაგან: დონე 1 - ეს არის სააქციო კაპიტალი და რეზერვები; დონე 2 - ეს არის დამატებითი კაპიტალი, რომელსაც მიეკუთვნება დაბალი ხარისხის კაპიტალი, დაფარული რეზერვები, რომლებიც ხელმისაწვდომია ბანკებისათვის ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად და ა.შ. მთლიანობაში იგი არ უნდა აღემატებოდეს პირველი დონის კაპიტალს.

ნოვაციების მიუხედავად, რომლებიც შემოიტანა „ბაზელ 1“-მა საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის სფეროში, შეთანხმება შეიცავს რიგ ნაკლოვანებებს: იგი უგულვებელყოფს სხვადასხვა სახის საბანკო რისკებს და ყურადღებას ამახვილებს მხოლოდ საკრედიტო რისკის რეგულირებაზე; შეიცავს საკრედიტო რისკის გამარტივებულ გრადაციას, რომელიც არ ითვალისწინებს სხვადასხვა შესაძლო რეალური სიტუაციებს. ამას გარდა, პრაქტიკამ აჩვენა, რომ კაპიტალის მინიმალურად დასაშვები მოცულობისათვის წაყენებული მოთხოვნის შესრულებას არ შეუძლია

უზრუნველყოს ცალკეული ბანკის და მთელი საბანკო სისტემის საიმედო მუშაობა.²⁷

ძირითადი ტექსტი. ყველა აღნიშნული ნაკლოვანების გათვალისწინებით 2004 წელს საბანკო ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტმა შეიმუშავა განახლებული შეთანხმება „ბაზელ II“. ამ შეთანხმების საკვანძო იდეა მდგომარეობდა, ბანკების მიერ კაპიტალის საკმარისობის მინიმალური სიდიდისადმი მოთხოვნების და საბაზრო დისციპლინის შენარჩუნების გათვალისწინებით, საბანკო სექტორში სტაბილურობისა და რისკების მართვის ხარისხის ამაღლებაში.

„ბაზელ II“-ის ძირითადი დებულებები შემდეგში მდგომარეობს²⁸:

საბანკო სისტემის სტაბილურობა განისაზღვრება სამი კომპონენტით (პილარით):

1. პილარ 1 განსაზღვრავს მინიმალურ მოთხოვნებს ბანკის რეგულირებული კაპიტალის სიდიდის მიმართ. იგი შენარჩუნებულია 8%-ის დონეზე და ზემოთ, მაგრამ „ბაზელ I“ -თან შედარებით საკრედიტო რისკის გარდა ითვალისწინებს სხვა სახის რისკებსაც და გამოითვლება როგორც ბანკის საკუთარი კაპიტალის ფარდობა აქტივების ჯამთან, შეწონილს საკრედიტო, საბაზრო და ოპერაციული რისკების გათვალისწინებით;
 2. პილარ 2 ახდენს კაპიტალთან მიმართებაში, საზედამხედველო პროცესის რეგლამენტირებას ნაციონალური მარეგულირებლების მხრიდან, რომელთა დახმარებითაც ხდება, რისკების დასაზღვევად კაპიტალის რეზერვის შექმნა. მასში განიხილება საზედამხედველო პროცესების ძირითადი პრინციპები, რისკების მართვა, ასევე, საბანკო ზედამხედველობის ორგანოებისათვის ანგარიშების გამჭირვალებაც;
 3. პილარ 3 მოიცავს საბაზრო დისციპლინის დაცვის მხრივ ბანკების ვალდებულებას: ისინი ვალდებული არიან გახსნან ინფორმაცია თავისი საქმიანობის შესახებ და იყენენ ფინანსურად გამჭირვალენი.
- საკრედიტო რისკის სიდიდე ბანკის მიერ შესაძლოა გაანგარიშებულ იქნეს ორი მიდგომიდან ერთ-ერთით: სტანდარტიზებული მიდგომით,

²⁷ Fadi Zaher. How Basel 1 Affected Banks. 2018. Investopedia.

<https://www.investopedia.com/articles/07/baselcapitalaccord.asp>

²⁸ Decamps, J.P., Rochet, J.-C., and Roger B. The Three Pillars of Basel II: Optimizing the Mix. Journal of Financial Intermediation, 2004, vol. 13, issue 2, pp. 132-155.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1042957303000615>

რომელიც ეფუძნება გარე აგენტების რეიტინგებს, ან შიდა რეიტინგით, რაც ეფუძნება საკუთარ სარეიტინგო გაანგარიშებებს და შეფასებებს;

- საბანკო კაპიტალისადმი ახალი მოთხოვნების თანახმად რისკის წონითი კოეფიციენტები ნაწილდება არა აქტივების სახეების მიხედვით, არამედ მსესხებელთა ჯგუფების მიხედვით და რეიტინგების გამოყენებით, რომლებიც შემუშავებულია წამყვანი სარეიტინგო სააგენტოების მიერ.
- ბაზელის შეთანხმების მესამე ნაწილი შემუშავებულ იქნა 2007-2009 წლების ფინანსური კრიზისის დროს საბანკო სექტორის ფინანსურ რეგულირებაში გამოვლენილი ნაკლოვანებების აღმოსაფხვრელად. იგი შემუშავდა 2010-2011 წლებში, მასზე გადასვლა ხდებოდა ეტაპობრივად და დასრულდება გათვალისწინებულია 2019 წლის 31 მარტისათვის. „ბაზელ III“ აძლიერებს მოთხოვნებს ბანკის კაპიტალის მიმართ და შემოყავს ლიკვიდობისადმი ახალი ნორმატიული მოთხოვნები. ამ შეთანხმების მთავარ მიზანს წარმოადგენს საბანკო სფეროში რისკების მართვის ხარისხის ამაღლება, რამაც თავის მხრივ, უნდა განამტკიცოს ფინანსური სისტემის სტაბილურობა.

ბაზელ III წარმოადგენს რისკების შეფასების მოწინავე ხერხების და შესაბამისი კაპიტალის შექმნის, ზედამხედველობისა და საბაზრო დისციპლინის სიმბიოზს. მხოლოდ მათ ერთიანობას ეწოდება რისკზე ორიენტირებული ზედამხედველობა, რომელსაც ბაზელის კომიტეტის ჩანაფიქრით, შესწევს უნარი უზრუნველყოს ფინანსური სტაბილურობა. ეს არის საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის ახალი პარადიგმა, რომელიც ვრცელდება მთელს საფინანსო სისტემაზე.

საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის ბაზელის კომიტეტი 2019 წლის 31 მარტამდე ურჩევს საკრედიტო ორგანიზაციებს შეიტანონ ცხრილში მოცემული ცვლილებები საკუთარი კაპიტალის სტრუქტურაში (ცხრილი 2).

ცხრილი 2.

მოთხოვნები კაპიტალის მიმართ

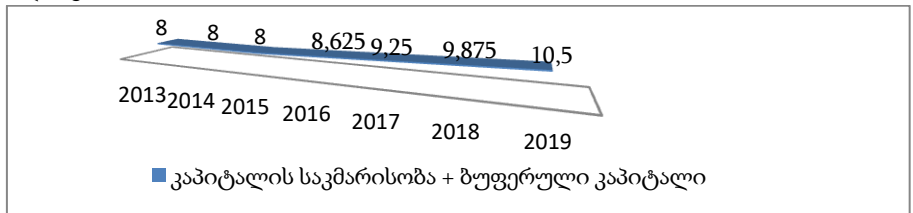
კაპიტალი	ბაზელ 2	ბაზელ 3
საწესდებო ფონდი (ჩვეულებრივი სააქციო კაპიტალი), % რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებიდან		
მინიმალური	2,0	4,5
ბუფერული	-	2,5
მოთხოვნილი	2,0	7,0
პირველი დონის კაპიტალი, % რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებიდან		
მინიმალური	4,0	6,0
მოთხოვნილი	4,0	8,5
კაპიტალი, % რისკის მიხედვით შეწონილი აქტივებიდან		

მინიმალური	8,0	8,0
მოთხოვნილი	8,0	10,5

წყარო: Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf> ²⁹

ბაზელ III-ის მიხედვით ბანკები და საკრედიტო ორგანიზაციები ვალდებული არიან სუფთა მოგების ხარჯზე შექმნან ეგრეთ წოდებული კაპიტალის ბუფერი 2,5%-ის დონეზე, ასევე ბანკებმა უნდა გაზარდონ სააქციო კაპიტალის წილი 4,5% -მდე, ხოლო პირველი დონის კაპიტალი კი 6%-მდე.

როგორც უკვე აღინიშნა, პირველი და მეორე დონის კაპიტალის საკმარისობის მოთხოვნილი მნიშვნელობა განისაზღვრება, როგორც შესაბამისი კაპიტალის თანაფარდობა რისკის (საბაზრო, საკრედიტო და ოპერაციული რისკები) მიხედვით შეწონილ აქტივებთან. როგორც დიაგრამიდან ჩანს 2013 წლის 1 იანვრისათვის იგი არის 8%, ხოლო **2019 წლის 1 იანვრისათვის, ბუფერული კაპიტალის გათვალისწინებით** კი 10,5% (იხ. დიაგრამა 1).

დიაგრამა 1. ბანკების კაპიტალის საკმარისობის მიმართ მოთხოვნა და მისი დანერგვის ვადები (%-ში, შესაბამისი წლის 1 იანვრისათვის)

წყარო: Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Pp. 76-77. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

უნდა აღინიშნოს, რომ შეთანხმება ბაზელ III რაოდენობრივი გეგმის გარდა (მინიმალური მოთხოვნა საკუთარი კაპიტალის მიმართ), გულისხმობს საბანკო რეგულირებისა და ზედამხედველობის ახალი მიდგომების რეალიზაციას, რომელიც მოიცავს ფინანსური ორგანიზაციების მიერ საბაზრო დისციპლინის და კაპიტალის საკმარისობის ნორმატივების დაცვის მონიტორინგსა და კონტროლს. ამ მიზნის მიღწევისათვის შემოაქვთ ბანკის მიერ აღებული რისკების შესახებ

²⁹ Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems. Pp. 72-73. <https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>

ინფორმაციის გახსნის სტანდარტები. ამ შემთხვევაში იგულისხმება ტრანსპარენტულობის პრინციპის რეალიზაცია.

ბაზელის კომიტეტის ანალიტიკოსებმა შეადგინეს პროგნოზი იმის შესახებ, თუ როგორ აისახება მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე საბანკო სისტემის რეგულირებისა და ზედამხედველობის ახალი პრინციპები. პროგნოზის მონაცემების თანახმად მშპ-ის ზრდის ტემპის შემცირება მოსალოდნელია ახალი რეგულირებების დანერგვიდან გარკვეული პერიოდის განმავლობაში, ანალიტიკოსების აზრით შემდგომ მშპ-ის ზრდის ტემპი უნდა დაუბრუნდეს საწყის დონეს. გავლენა, რომელსაც ახდენს ბაზელ III-ის სტანდარტების დანერგვა მაკროეკონომიკურ პარამეტრებზე, შესაძლოა იყოს განსხვავებული. ყველაფერი დამოკიდებულია ქვეყნის საბანკო სექტორის კაპიტალიზაციის დონეზე და ნაციონალური მარეგულირებლის გადაწყვეტილებათა ბუფერული კაპიტალის დონის შესახებ. მშპ-ზე ასევე იმოქმედებს ის ფაქტორები, რომლის განმავლობაშიც საკრედიტო ორგანიზაციები განახორციელებენ საკუთარი კაპიტალის მოცულობისა და სტრუქტურის ბაზელის წესებთან შესაბამისობაში მოყვანას. თუ მარეგულირებელი დაჟინებით მოითხოვს ბაზელის ხელშეკრულების ზედმიწევნით გათვალისწინებას, მშპ-ის შემცირების პარამეტრები მაინც შესაძლოა განსხვავდებოდეს ანალიტიკოსების მიერ პროგნოზირებულებისაგან და იქნება დამოკიდებული ქვეყნის ეკონომიკურ თავისებურებებზე.³⁰

მნიშვნელოვან გავლენას ბაზელ III მოახდენს ევროკავშირის საბანკო სექტორის სტრუქტურასა და პარამეტრებზე. იმისათვის, რომ შეესაბამებოდნენ ბაზელის სტანდარტებს ევროპის ბანკებმა დამატებით უნდა მოიზიდონ 1,1 ტრილიონი ევრო პირველი დონის კაპიტალი, მოკლევადიანი ლიკვიდობის რესურსი გაზარდონ 1,3 ტრილიონამდე და დაახლოებით 2,3 ტრილიონი ევროთი გაზარდონ ხანგრძლივადიანი ლიკვიდობა უკვე 2019 წლის ბოლოსათვის. ვარაუდობენ, რომ სხვა თანაბარ პირობებში კაპიტალის რენტაბელობა ევროპაში შემცირდება 4%-ით, ხოლო აშშ-ში კი 3%-ით. კრედიტებზე საპროცენტო განაკვეთების ზრდა

³⁰ Macroeconomic Assessment Group Final Report Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements. Bank for International Settlements December 2010 P.9 <http://www.bis.org/publ/othp12.pdf>

გამოიწვევს გაცემული სესხების მოცულობის შემცირებას, რაც პრაქტიკულად ნიშნავს მოკლევადიან პერიოდში ეკონომიკის ზრდის ტემპის შემცირებას.³¹

დასკვნა

ამრიგად, ფინანსური სისტემის რეფორმირების ჩარჩოებში მსოფლიო მასშტაბით მიღებულ და გატარებულ იქნა რიგი ღონისძიებები საერთაშორისო და ნაციონალურ დონეზე. როგორც უკვე აღვნიშნეთ საერთაშორისო მასშტაბით ეს ღონისძიებები მდგომარეობდა ბაზელ III-ის შემუშავებასა და ეტაპობრივ დანერგვაში. ხოლო ქვეყნების დონეზე ევროკავშირში, აშშ-ში და დიდ ბრიტანეთში გამოვლინდა ახალი მარეგულირებელი ორგანოების ჩამოყალიბების ტენდენცია. რომელთა ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა მაკროპრუდენციალური ზედამხედველობის განხორციელება, სისტემური რისკების შეფასება და მათი მართვა. ამას გარდა ყველა განხილულ ქვეყანაში იქნა დაყენებული საკითხი მეანაბრეთა უფლებების დაცვის შესახებ. შეიქმნა ქვეგანყოფილებები, რომლებიც მოწოდებულ არიან მეანაბრეთა უფლებების დაცვის უზრუნველყოფაზე. საბანკო სექტორის მონაწილეების გადახდისუნარიანობის ამაღლებისათვის გაზრდილ იქნა ანაბრების დაფარვის მაქსიმალური მოცულობა, რომლებიც დაზღვეულნი იყვნენ ანაბრების დაზღვევის ნაციონალურ სისტემებში.

ამას გარდა, საერთაშორისო და ეროვნულ დონეებზე გრძელდება ღონისძიებების განხილვა, რომელთა მიზანს წარმოადგენს ფინანსური სისტემის მდგრადობის ამაღლება. ბაზელის კომიტეტის მიერ, აშშ-ში ფინანსური სისტემის რეფორმირების ჩარჩოებში, შემოთავაზებულ იქნა მსოფლიო მასშტაბით სისტემურად მნიშვნელოვანი ფინანსური ორგანიზაციებისათვის დამატებითი მოთხოვნები. დიდ ბრიტანეთში შეიმუშავეს ღონისძიებები, რომლებიც მიმართულნი იყვნენ ნაციონალური კომერციული ბანკების მდგრადობის ამაღლებაზე.³²

³¹ Macroeconomic Assessment Group Final Report Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements. Bank for International Settlements December 2010 P.9
<http://www.bis.org/publ/othp12.pdf>

³² Independent Commission on Banking Final Report // Flexibility forces fundamental change. September 2011. P. 13.

[https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Ban](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Banking-)
[king-](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Banking-)

ამრიგად 2007-2009 წლის მსოფლიო ფინანსურმა კრიზისმა მისცა იმპულსი საბანკო სექტორის რეგულირების ახალი პრინციპებისა და სტანდარტების შემუშავებას და ეტაპობრივად დანერგვას. მოკლევადიან პერიოდში საბანკო სტანდარტების გამკაცრება ნიშნავს ბანკებისათვის დამატებით საორგანიზაციო დანახარჯებს, რაც დაკავშირებულია ახალ ნორმატივებზე გადასვლისათვის მექანიზმების შემუშავებასთან და ანგარიშგების მომზადებასთან. ბანკების კაპიტალის საკმარისობის უფრო მკაცრმა ნორმებმა, მოკლევადიან პერიოდში, შესაძლოა გამოიწვიოს კრედიტების ღირებულების გაზრდა და შედეგად ეკონომიკური ზრდის ტემპის შემცირება. ამის მიუხედავად ხანგრძლივადიან პერიოდში ბაზელის შეთანხმება, როგორც ექსპერტები ვარაუდობენ, მოახდენს დადებით გავლენას მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების დონეზე და ტემპებზე.

ლიტერატურა

1. Basel Committee on Banking Supervision. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems.Pp. 72-73.
<https://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>
2. Decamps, J.P., Rochet, J.-C., and Roger B. The Three Pillars of Basel II: Optimizing the Mix. Journal of Financial Intermediation, 2004, vol. 13, issue 2, pp. 132-155.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1042957303000615>
3. Fadi Zaher. How Basel 1 Affected Banks. 2018. Investopedia.
<https://www.investopedia.com/articles/07/baselcapitalaccord.asp>
4. Independent Commission on Banking Final Report // Flexibility forces fundamental change. September 2011. P. 13.
[https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Bankingreport/\\$FILE/The%20UK%20Independent%20Commission%20on%20Banking%20report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Bankingreport/$FILE/The%20UK%20Independent%20Commission%20on%20Banking%20report.pdf)
5. Macroeconomic Assessment Group Final Report Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements. Bank for International Settlements December 2010 P.9 <http://www.bis.org/publ/othp12.pdf>
6. Macroeconomic Assessment Group Final Report Assessing the macroeconomic impact of the transition to stronger capital and liquidity requirements. Bank for International Settlements December 2010 P.9 <http://www.bis.org/publ/othp12.pdf>

[report/\\$FILE/The%20UK%20Independent%20Commission%20on%20Banking%20report.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/The_UK_Independent_Commission_on_Bankingreport/$FILE/The%20UK%20Independent%20Commission%20on%20Banking%20report.pdf)